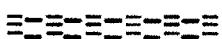

प्रकरण : २ रे : अभ्यासाचा विषय

- २०.१ : संशोधनाचे महत्त्व.
- २०.२ : संशोधनाची गरज.
- २०.३ : संशोधनाचे शीर्षक.
- २०.४ : स्त्री - शिक्षणाची उद्दिष्टें.
- २०.५ : संशोधनाची व्याप्ती.
- २०.६ : संशोधनाच्या मर्यादा.
- २०.७ : संशोधनाचे कायक्षी.
- २०.८ : संशोधन विषयातील संज्ञाचा अर्थ.

:- प्रकरण : दुसरे :-

// अभ्यासाचा विषय //

२०१ : संशोधनाची महत्व :-

स्वातंत्र्य भारताने लोकांही राज्य पद्धतीचा स्वीकार केलेला आहे. भारतातातील जनताच या देशाचे राज्यकर्ते आणि मालक आहेत. राज्य करणारी बहुसंख्य जनता ही निरक्षर, अज्ञानी, अशिक्षित आहे. त्यातल्या त्यांत स्त्रीही घूल आणि मूळ या क्षेत्राच्या बाहेर पडलेली नाही. अशा या स्त्रीला साक्षरतेचा गंध ही नाही. या अशिक्षितांचे जीवन सुधारण्याच्या दृष्टीने भारतातील निरक्षरता लक्षांत घेताच राज्यकल्पांचे लक्ष निरक्षरता उच्चाटनाकडे गेले. इ.स. १९६१ च्या खानेसुमारीनुसार स्त्रियांतील साक्षरतेचे प्रमाण फक्त १२.९ होते. मात्र याचा अर्थ असा नाही की, स्त्री शिक्षण पुर्वीपासूनच दुर्लक्षित होते. वैदिक स्त्रिया धार्मिक अभ्यास करत. १९ व्या शतकामध्ये स्त्री शिक्षणाची स्थिती अधोगतीची होती. त्यानंतर स्वकीय लोकांनी स्त्री शिक्षणाच्या कार्यात पुढाकार घेतला आणि स्त्री शिक्षणाचा पुर्वजन्म झाला. मुलीसाठी माध्यमिक शाळा, कॉलेजेस, ट्रेनिंग, कॉलेजेस. इ.ची सौय केली गेली. स्वातंत्र्य पूर्व काळातील स्त्रियांच्या शिक्षणांतील अधोगती स्वातंत्रोत्तर काळात भर्त्य निघाली आणि मुलीच्या शिक्षणाची प्रगती पुष्टकब्य झापाट्याने झाली. इ.स. १८९२ साली विविध शिक्षण संस्थांतील मुलीची संख्या सुमारे ३,५०,००० होती. ही संख्या इ.स. १९०२ मध्ये ४,४७,४७० इतकी झाली. इस. १८९२ ते १९०२ या दहा वर्षांच्या काळात ही ४७,४७० ने संख्या वाढली इ.स. १९४७ साली देशाला स्वातंत्र्य मिळाले आणि मुलीची संख्या ४१,००,००० झाली. स्वातंत्र्यानंतर फक्त १३ वर्षात शिक्षण-या मुलीच्या संख्येत १७,५८,००० इतकी वाढली. १

मुलांच्या प्रगतीशी तुलना केल्यास मुलांच्या शिक्षणाची स्थिती समाधानकारक वाटत नाही.

घटनेने जे समान हक्क दिलेले आहेत त्यामुळे स्त्री व पुरुष शैक्षणिक वित्तारांतील फरक भरून काढणे हे होय.

१९७१ मध्ये २०.४५% साधरतेपै प्रमाण झाले तर १९८१ मध्ये ३६% पर्यंत गेले. साधरता प्रमाण वाढले परंतु १९५१ मध्ये २४.६६ कोटी जनता निरक्षर होती. तर १९८१ मध्ये ३४.३३ कोटी जनता निरक्षर राहिली. म्हणेच स्वातंत्रोत्तर काढात निरक्षरांच्या संख्येत ही वाढ होत गेली. ही गोष्ट भयावह आहे. साधर व सुशिक्षितांनीच स्वातंत्र्याचा पायदा उठविला. कांहीचे जीवनमान उंचावले, तर कांहीचे कमी झाले. लोक - संख्या वाढली. कांहीचे जीवनमान उंचावले, तर कांहीचे कमी झाले लोकसंख्या वाढल्यामुळे अनेक सामाजिक व राजकीय प्रश्न निर्माण झाले व होत आहेत. सर्व प्रश्नांचि मूळ म्हणे निरक्षरता होय. १.२

स्त्री - शिक्षणासाठीच प्रौढ शिक्षण योजना ही सर्वसामान्य, गोर - गरीब, बहुजन समाजाच्या उत्थानाची योजना होय. पिढ्यानु पिढ्या बहुजन समाज शिक्षणापासून वैचित आहे. मुली आर्थिक परिस्थिती वाईट असल्यामुळे शिक्षणापासून वैचित आहेत. घरांतील पालक मोतमजुरी करा - वयास जात असल्याने घरांतील छोट्या भावडांना सांभाळण्यासाठी मोठ्या मुलींची शाळा बुडते म्हणेच ह्याही शिक्षणापासून वैचित राहतात. रोजगार हमी योजना, शेतमजूर, कामकरी स्त्रिया यांच्या साठीच साधरता मोहीम निरक्षसानिर्मूलन मोहीम, जन आंदोलन, ग्रामगौरव, ग्राम शिक्षण मोहीम, ग्राम शिक्षण योजना, ग्राम साधर योजना, निरक्षरता निर्मूलन मोहीम, अशा विविध नावांनी हा कार्यक्रम वेबोवेळी विविध स्वरूपात राबविला गेला.

शालेय मुलीसाठी सावित्रिबाई फुले दत्तक पालक योजना मोहीम हाती घेतली. २१ व्या शतकाची चाहूल लागली असून विज्ञान युगाची कक्षाही विज्ञाल होत आहे. वैज्ञानिक दृष्टी कोनांत विविध त-हेचे बदल होत आहेत. सर्वघ क्षेत्रात स्त्रियांच्या शिक्षणाची पिछेहाट होत आहे. व त्यांना अबलाच ठरविले. कोटुंबिक जीवनांत आदराये स्थान नाही. ती

श्रमाची दासीच राहिली. भारतात ४४ कोटी ४० लाख स्त्रियांपैकी २५ कोटी १० लाख म्हणजे अजूनही ७५% स्त्रिया हया निरक्षर आहेत. शाकेत जाणा-या स्कूण मुलांपैकी २०३ मुलीच आहेत. तसेच मुलींना, स्त्रियांना निरनिराळी अनेक क्षेत्रे शिक्षण क्रमातून उपलब्ध करून न दिल्याने आज देशांत न शिकणा-या मुलीपैकी फक्त ११% मुली उपयोगी शिक्षण घेतात. संसार हे एक मात्र धैये स्वपून गळ्यात मंगळसूत्र बांधतात. पतीची सेवा, घरकाम करण्यात गर्के होतात. रांधा, वाढा, उष्टी काढा स्वेच्छेच मर्यादित क्षेत्र रहाते.

तांत्रिक शिक्षण, डॉक्टर, इंजिनिअर्स-शिक्षण इ. बाबत तर अत्यंत उदासीन आहे. महिला डॉक्टरांची संख्या कमीच आहेत. उच्चशिक्षण घेणा-या महिला १०.४२% तर तांत्रिक शिक्षण घेणा-या ६.०४% इतक्या नगण्य आकड्यांत आहेत. व्यावसायिक शिक्षण घेणा-या मुलीचे प्रमाण १०० मुलींमागे १६ वर्स १५ वर घसरली. विज्ञान शाकेत प्रवेश घेणा-या मुलीचे प्रमाण २१% वर्स २०.२०% पर्यंत घसरले आहे. इंजिनिअरला जाणा-या मुलीचे प्रमाण ६०%नी कमी झाले आहे. स्त्री शिक्षणांची गति ही गोगल गाई पेक्षाही कमी आहे. महाराष्ट्रांत फक्त १४.२%. बिहार मध्ये ९.५% व राजस्थानमध्ये ५.४% स्त्रिया साक्षर आहेत. तर आदिवासीत ८८.६०% स्त्रिया हया निरक्षर आहेत.

म्हणजेच पालकांची "कन्या परक्याची धन" ही धारणा आणि मुलीची कोंडी न फोडू शकणारी समाज व्यवस्था कारणीभूत ठरत नाही. तर पालकांना शिक्षणा बद्दलची आवड, शिक्षणाचे फायदे समजातून सांगावयाचे आहेत.

निरक्षरांनाठी प्रौढ शिक्षण वर्ग २ ऑक्टोबर, १९७८ पासून कार्यक्रम राबविला जातो.

केंद्र शासनाकडून घेणारी प्रत्येक कल्याणकारी योजना ग्रामीण शहरी भागातील प्रत्येका पर्यंत पोहचविष्याचे असल्यामुळे अनेक अडथळे घेतात. त्यामुळे स्त्री शिक्षणाच्या बाबतीत असणा-या सावित्रीबाई फुले दत्तक पालक योजना, वगैरे क्षा प्रकारे राबविली जाते हे जाणून घेण्याविषयी अभ्यासकाला, उत्सुकता आहे. त्यामुळेच या प्रकारच्या संशोधनाचे महत्व अभ्यासकाला वाटले.

२०२ : संशोधनाची गरज :-

स्त्री-शिक्षणाची देशाला नितांत गरज आहे. कारण शिक्षणातून तिच्या अंगी खंबीरपणा, हिरीरी, नेतृत्व इत्यादी गुणांची जोपासना करावयाची आहे. कालावधीत असणारी शिक्षणाची गरज त्यांना पटवून घावयाची आहे. स्त्री-पुल्य भेदभाव संपूष्टात आणून सामाजिक बांधीलकी, समाजोपयोगी स्त्रियांना हितौष्टी ठरवावयाचे आहे. शिक्षित, अशिक्षित, साक्षर, निरक्षर, विधवा, परित्यक्ता, घटस्फोटीता, अविवाहीत, विवाहीत, कष्ट करणा-या व न करणा-या या सा-याजणीचे विविध कारणाने दमनच होते. त्यासाठी राष्ट्रीय पातळीवर्ण सार्वत्रिक नोफत शिक्षण, सावित्रीबाई दत्तकपालक योजनांत मुलींना एकजुटीने सहभागी करून यावयाचे आहे. शिक्षणाने गतिशील, सुसंस्कारिक, सुशिक्षित, समाज प्रतिष्ठा उंचावयाची आहे. परंपरागत नैतिक मूल्यांची जाणीव निर्माण करून स्वसंरक्षण क्षेत्र वैद्यारिक क्षमता कुवत वाढविष्याची आत्यंतिक गरज आहे. म्हणेच शैक्षणिक विकास दर्जा उंचावयाच आहे. या सर्व शैक्षणिक गरजा वर्णन असणील प्रकल्पाचा संशोधनाची गरज अभ्यासकाला वाटले.

२.३ : सेशोधनाचे शीर्षक :-

"शोध प्रबंधाताठी अभ्यासकाने, "भूम तालुक्यातील आजची स्त्री शिक्षणाची स्थिती - एक चिकित्सक अभ्यास" हा विषय निवडला आहे.

"A Critical Study of the Present Position of the girls' Education in Bhoom Taluka".

राष्ट्राच्या सवागीण विकास साध्याताठी निरक्षरता नष्ट करून, साधर, मुविधारी, मुसंस्कारीत, मुशिक्षित लोकसंख्या निर्माण करणे हे शिक्षणाचे आव्हान आहे. निरक्षरता व दारिद्र द्या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. त्या नाण्याच्या दोन्ही बाजूवरती साधरता व मुखीसमाधानी जनता द्या दोन बाजू साकार करण्याताठी शिक्षणाची गरज आहे. निरक्षरता व दारिद्रमुळे राष्ट्रीय कार्यात बहुसंख्य समाज सहभागी होउ शकत नाही. ही आजची स्थिती घालवण्याताठी साक्षरतेच्या झाडाला जोपासवयाचे आहे. राष्ट्रीय विकास योजना पासून कायद्यापासून वंचित न रहाण्याचे धडे त्यांना घावयाचे आहेत. लोक-शाही गमक असलेल्या आपल्या राष्ट्रात समाजातील सर्वस्तरावरील स्त्री-पुर्खांना समानसंधी, समान हक्क प्राप्त करून देणे महत्वाचे आहे.

२१ व्या शतकाची आपल्याला घाहूल लागली, कॉण्युटर युग आले म्हणेच २१ व्या शतकात पदार्पण करत असतांना आपल्या भारत देशांत ६४% [४३ कोटी] निरक्षरांची संख्या आहे. साधरतेचे प्रमाण इ.स. १९५१ मध्ये १६.६% १९६१ मध्ये २४% होय. म्हणेच साधरतेच्या संख्येत वाढ जरी झाली तरी निरक्षरताही तेवढ्याच किंबुना त्या पेक्षा जास्त संख्येने वाढते आहे. याचे मुख्य कारण लोक संख्या, जी प्रृथं प्रमाणांत वाढते आहे.

अशा स्थितीतर्च मुलीच्या शिक्षणावर जर भर दिला, व्यावसायिक धूदवार्डक शिक्षण मिळाले तर ही विसंगती नष्ट होईल. म्हणूनच पृथम स्त्री-शिक्षण हे काढापुढील आव्हानाला सामोरे जाण्याची तयारी स्त्रियांनी दाखविणे महत्वाचे आहे. त्यासाठीच अभ्यासकाने "भूम तालुक्यातील आजची स्त्री-शिक्षणाची स्थिती, एक चिकित्सक अभ्यास" हा विषय निवडला आहे.

२०४ : स्त्री - शिक्षणाची उद्दिदष्टे :-

- [१] स्त्री - शिक्षणाच्या कौटुंबिक समस्येचा अभ्यास करून उपाय सुचविणे.
- [२] स्त्री शिक्षणाच्या सामाजिक समस्येचा अभ्यास करून उपाय सुचविणे.
- [३] स्त्री - शिक्षणाच्या आर्थिक समस्येचा अभ्यास करून उपाय सुचविणे.
- [४] सह - शिक्षण घेत असतांना घेणा-या समस्येचा अभ्यास करून उपाय सुचविणे.
- [५] ग्रामीण स्त्रियांच्या समस्येचा अभ्यास करून उपाय सुचविणे.

२०५ : संशोधनाची व्याप्ती :-

"भूम तालुक्यातील आजवी स्त्री - शिक्षणाची स्थिती - एक चिकित्सक अभ्यास" या शोध प्रबंधाच्या विषयाचा अभ्यास करतांना अभ्यासकाने भूम तालुका, [जिल्हा उस्मानाबाद] व त्या भूम तालुक्यातील आजू बाजूच्या खेड्यातील स्त्रिया, मुली, विधवा, घटस्फोटीत परित्यक्ता झाला स्त्रियांची निवड पुढील प्रमाणे केली आहे.

१]	निरक्षर स्त्रिया	-	१००
२]	अर्ध साधर स्त्रिया	-	१००
३]	साधर स्त्रिया	-	१००

म्हणेच अभ्यासकाने सदरील शोध निर्बंधासाठी ३०० स्त्रियांची निवड केलेली आहे.

२०६ : संशोधनाच्या मर्यादा :-

- १] भूम तालुक्यातील आजूबाजूच्या खेड्यातील व भूम शहर खेडील स्त्रियांसाठी मर्यादित आहे.
- २] भूम तालुक्यातील १० मुख्याध्यापकांसाठी मर्यादित आहे.
- ३] भूम तालुक्यातील १० स्त्री शिक्षिकांसाठी मर्यादित आहे.
- ४] स्त्री - शिक्षणातील कौटुंबिक समस्या कोणकोणत्या आहेत याचा विचार खेडे केला आहे.
- ५] स्त्री शिक्षणातील सामाजिक समस्या कोणकोणत्या आहेत याचा विचार खेडे केला आहे.

- ६] स्त्री शिक्षणातील आर्थिक समस्या कोणकोणत्या आहेत याचा विचार येथे केला आहे.
- ७] सह शिक्षण घेत असतांना घेणा-या समस्या कोणकोणत्या आहेत याचा विचारे येथे केला आहे.
- ८] ग्रामीण स्त्रियांच्या समस्या कोणकोणत्या आहेत याचा विचार येथे केलेला आहे.

वरील सर्व समस्या सौडवून घेण्याचा, प्रयत्न केला आहे. म्हणजेच त्या द्वार करण्यासाठी उपाय सुचिष्णे या सर्वांचा विचार सदरील शोध निबंधात केला आहे.

२०.७ : संशोधनाचे कार्यक्रम :-

- [अ] भूम शहर.
- [ब] भूम तालुका.
- अ] भूम शहरातील स्त्रिया.
- ब] भूम तालुक्यातील स्त्रिया.
- क] भूम तालुक्यातील व भूम शहरातील १० मुख्याध्यापक.
- इ] भूम तालुक्यातील व भूम शहरातील १० स्त्री शिक्षिका.
- अ/ब] अशा स्कूण भूम शहर व भूम तालुक्यातील ३०० स्त्रियांना प्रश्नावल्या पाठविल्या आहेत.
- क] भूम शहर व भूम तालुक्यातील १५ मुख्याध्यापकांना प्रश्नावल्या पाठविल्या आहेत.

[३] भूम शहर व भूम तालुक्यातील १५ स्त्री शिक्षिकांना प्रश्नावल्या पाठविल्या आहेत.

[१] <u>मुलाखती_साठी</u>	:	स्त्री शिक्षिका	:	१०
		मुख्याध्यापक	:	१०
		संस्था चालक	:	०६
		भाग शिक्षणाधिकारी:	:	०४
			:	=====
		एकूण	...	: ३० =====

[२] ग्रामीण_स्थिर्यांशी_घर्या.

[३] भेटी

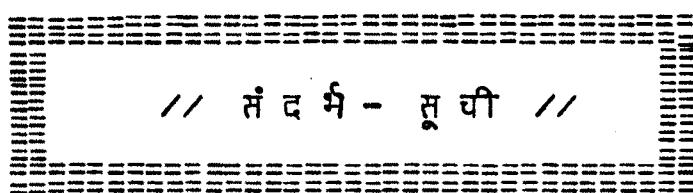
१० माध्यमिक शाळेतील मुलींना प्रत्यक्ष भेटी देऊन निरीक्षण करणे.

२०८ : संशोधन विषयातील संज्ञाचा अर्थ :-

विषय : "भूम तालुक्यातील आजची स्त्री - शिक्षणाची स्थिती - एक चिकित्सक अभ्यास" यातील संज्ञा खालील प्रमाणे.

[१] आजची : आजची म्हणजे सध स्थिती किंवा चालू परिस्थिती.

- २] स्त्री म्हणजे : पूर्ण विकास झालेली मुलगी म्हणजे स्त्री होय.
१८ ते ३५ वर्षे वयोमधारातील मुली/स्त्रिया होय.
- "Fully Developed and Matured". 4
- ३] शिक्षण म्हणजे : व्यक्तिच्या विकासाची प्रक्रिया होय. या प्रक्रियेमध्ये सामाजिक स्थिती गतीचा विकास सवार्गीण विकास जाणीव पूर्वक अंगी काऱणे. सुसंस्कार अंगी बाणून, व्यक्तिमत्त्वाचा विकास ताढने होय.
- इंग्रजीत शिक्षणाला Education असा शब्द आहे.
- Education Means : "The Process or bringing up, young persons. The manner in which a person has been brought up with reference to social Station, kind of manners and habit acquired".5
- * Oxford Dictionary.
- शिक्षण म्हणजे : व्यक्तिमत्त्वाचा सवार्गीण विकास किंवा व्यक्तित्वाचा विकास होय. ६
- ४] स्थिती : परिस्थिती/अवस्था/वातावरण.
- ५] संशोधन म्हणजे : ज्ञानाच्या सखाधा शाखेत नवीन तथ्ये किंवा तत्त्व शोधण्याताठी किंवा जुनी तथ्ये किंवा तत्त्वे तपासण्याताठी काळजीपूर्वक आणि पद्धदत-शीर केलेला अभ्यास होय. ७
- ६] अभ्यास : सखाधा गोष्टीची आवड किंवा ती गोष्ट करण्याचा व्यासंग होय.
- ७] चिकित्सक : परीक्षा करणारा, कलावंत, सखाधा गोष्टीचा कीस काढणारा.

// संदर्भ - सूची //

- 1] श्री. डाँगि चंद्रकुमार : "राष्ट्रीय प्रौद्योगिकीय"
नूतन प्रकाशन, पुणे
पृष्ठ क्रमांक - ८८.
- 2] Thakur Devendra : "Adult Education and
Mass Literacy."
Deep & Deep Publication,
1985, Page No. 5, 6.
- 3] अनौपचारिक/प्रौद्योगिकीय साधन केंद्र,
भारतीय शिक्षण संस्था, पुणे
कांडी उपयुक्त टिप्पणी, पृष्ठ क्रमांक - १६.
- 4] Webster's New Collegiate Dictionary, 1975.
Page No. 17.
- 5] प्रा. कुडले मधुकर बाळकृष्ण : "शैक्षणिक तत्वज्ञान, शैक्षणिक
समाज शास्त्र", पा. नं. ९.
- 6] प्रा. घाटोळे रा. ना. : "समाजशास्त्रीय संशोधन, तत्व
आणि पद्धती". १९८३.
पृष्ठ क्रमांक : ५.

